

Κοινωνικο-ψυχολογική ανάλυση λόγου

Θάλεια Κωνσταντινίδου

Βιβλιογραφία

- Antaki, C. (Ed.) (1988) *Analysing everyday explanation: A casebook of methods*. London: Sage.
- Antaki, C. & Widdicombe, S. (Eds.) (1998) *Identities in talk*. London: Sage.
- Benwell, B. & Stokoe, E. (2006) *Discourse and identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Billig, M. (1987) *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton D. & Radley, A. (1988) *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. London: Sage.
- Burman, E. & Parker, I. (Eds.) (1993) *Discourse analytic research: Repertoires and texts in action*. London: Routledge.
- Burr, V. (2015) *An introduction to social constructionism*. 3rd ed. London: Routledge.
- Burr, V. (2002) *The person in social psychology*. Hove, East Sussex: Psychology Press.
- Clayman, S. & Heritage, J. (2008) *Η ειδησεογραφική συνέντευξη: Δημοσιογράφοι και δημόσια πρόσωπα στον «αέρα»*. Αθήνα: Πατάκης.
- Dickerson, P. (2021) *Κοινωνική ψυχολογία: Παραδοσιακές και κριτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Δοξιάδης, Κ. (2008) *Ανάλυση λόγου*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Edwards, D. (1997) *Discourse and cognition*. London: Sage.
- Edwards, D. & Potter, J. (1992) *Discursive psychology*. London: Sage.
- Fox, D. & Prilleltensky, I. (Επιμ.) (2003) *Κριτική ψυχολογία: Εισαγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gergen, K.J. (1997) *Ο κορεσμένος εαυτός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gergen, K.J. (1994) *Toward transformation in social knowledge*. 2nd ed.. London: Sage.
- Gergen, K.J. (1999) *An invitation to social construction*. London: Sage.
- Gergen, K.J. (2001) *Social construction in context*. London: Sage.
- Gergen, K.J. (2021) *Η σχεσιακή ύπαρξη: Πέρα από τον εαυτό και την κοινότητα*. Αθήνα: Πεδίο.
- Gergen, K.J. & Davis, K.E. (Eds.) (1985) *The social construction of the person*. New York: Springer-Verlag.
- Γεωργαλίδου, Μ., Σηφιανού, Μ. & Τσάκωνα, Β. (Επιμ.) (2014) *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Νήσος.
- Gough, B. & McFadden, M. (2001) *Critical social psychology: An introduction*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Hepburn, A. (2003) *An introduction to critical social psychology*. London: Sage.
- Howarth, D. (2008) *Η έννοια του λόγου*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Ibanez, T. & Iniguez, L. (Eds.) (1997) *Critical social psychology*. London: Sage.
- Κιουπκιολής, Α., Κοσμά, Υ. & Πεχτελίδης, Γ. (2015) (Επιμ.) *Θεωρία του λόγου: Δημιουργικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Kvale, S. (Ed.) (1992) *Psychology and postmodernism*. London: Sage.
- Λεκάκου, Μ. & Τοπιντζή, Ν. (Επιμ.) (2022) *Εισαγωγή στη γλωσσολογία: Θεμελιώδεις έννοιες και βασικοί κλάδοι με έμφαση στην ελληνική γλώσσα..* Αθήνα: Δαρδανός.
- McKinlay, A. & McVittie, C. (2008) *Social psychology and discourse*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- McKinlay, A. & McVittie, C. (2011) *Identities in context*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Μποζατζής, Ν. & Δραγώνα, Θ. (Επιμ.) (2011) *Κοινωνική ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπουκάλα, Σ. & Στάμου, Α. (Επιμ.) (2020) *Κριτική ανάλυση λόγου: (Απο)δομώντας την ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Νήσος.
- Nightingale, D.J. & Cromby, J. (Eds.) (1999) *Social constructionist psychology: A critical analysis of theory and practice*. Buckingham: Open University Press.
- Parker, I. (1992) *Discourse dynamics: Critical analysis for social and individual psychology*. London: Routledge.
- Parker, I. (Ed.) (1998) *Social constructionism, discourse and realism*. London: Sage.
- Parker, I. & Shotter, J. (Eds.) (1990) *Deconstructing social psychology*. London: Routledge.

- Parker, I. & The Bolton Discourse Network (1999) *Critical textwork: An introduction to varieties of discourse and analysis*. Buckingham: Open University Press.
- Phillips, L. & Jorgensen, M. (2009) *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και μέθοδος*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Potter, J. (1996) *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Potter, J. & Wetherell, M. (2009) *Λόγος και κοινωνική ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Rogers, W.S. (2013) *Social psychology*. 2nd ed. Berkshire, UK: McGraw Hill & Open University Press.
- Ruby-Davies, C.M., Stephens, J.M. & Watson, P. (Επιμ.) (2022) *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας της σχολικής τάξης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Sampson, E.E. (1993) *Celebrating the other: A dialogic account of human nature*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Sapsford, R., Still, A., Miell, D., Stevens, R., Wetherell, M. (2006) *Η θεωρία στην κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Shotter, J. (1993) *Conversational Realities: Constructing life through language*. London: Sage.
- Shotter, J. & Gergen, K.J. (Eds.) (1989) *Texts of identity*. London: Sage.
- Susen, S. (2015) *The 'postmodern turn' in the social sciences*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Tuffin, K. (2005) *Understanding critical social psychology*. London: Sage.
- Wetherell, M. (Επιμ.) (2005) *Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Wetherell, M. & Potter, J. (1992) *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimization of exploitation*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S.J. (Eds.) (2001a) *Discourse as data: A guide for analysis*. London: Sage & The Open University.
- Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S.J. (Eds.) (2001b) *Discourse theory and practice: A reader*. London: Sage & The Open University.
- Wexler, P. (1983) *Critical social psychology*. Boston, MASS: Routledge & Kegan Paul.
- Willig, C. (2015) *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία: Εισαγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.

Ακαδημαϊκές παραδόσεις-πηγές για την κοινωνική ψυχολογία του λόγου

Ερμηνευτική-Φαινομενολογία

Dilthey & Weber Naturwissenschaften vs. Geisteswissenschaften
Gadamer ερμηνευτικός ορίζοντας
Ricoeur φαινομενολογία (η αυτογνωσία ως αποτέλεσμα της κατανόησης της σχέσης του ανθρώπου με τον κόσμο και της ζωής του μαζί με τους άλλους στον χρόνο)

Σημειωτική

Saussure αυθαίρετο του σημείου (arbitrariness of the sign)
Peirce πραγματισμός
Barthes σημείωση δεύτερου επιπέδου ή μύθος

Φιλοσοφία της γλώσσας

Wittgenstein γλωσσικά παιχνίδια (language games)
Austin λεκτικές πράξεις (speech acts)
Voloshinov, Gramsci γλώσσα & ιδεολογία
Habermas ιδεώδης συνθήκη ομιλίας (ideal speech situation)

Γλωσσολογία

Πραγματολογία, Κοινωνιογλωσσολογία
Συστημική λειτουργική γλωσσολογία-Η γλώσσα ως κοινωνική σημειωτική M.A.K. Halliday
Κριτική γλωσσολογία, Κριτική ανάλυση λόγου Kress, Hodge, Fowler, Fairclough

Ρητορική & Θεωρία Λογοτεχνίας

Μεταφορά, Αφήγηση, Κειμενικό είδος (genre)

Κοινωνιολογία της καθημερινής ζωής

Θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης (symbolic interactionism) G.H. Mead
Φαινομενολογική κοινωνιολογία Schutz
Μικρο-κοινωνιολογία
Becker εθνογραφική κοινωνιολογία
Goffman δραματουργική οπτική
Garfinkel εθνομεθοδολογία
Sacks ανάλυση συνομιλίας
Κοινωνικός κονστρουξιονισμός (social constructionism)
Berger & Luckmann
Πολιτισμικές σπουδές: καθημερινή κουλτούρα
Raymond Williams, Stuart Hall
Κοινωνιολογία της επιστημονικής γνώσης
Knorr-Cetina, Latour, Woolgar, Gilbert & Mulkay

Ερμηνευτική ανθρωπολογία

Οι πολιτισμικές πρακτικές ως κείμενο Geertz

Μεταδομισμός (poststructuralism)

Derrida αποδόμηση (deconstruction)
Foucault συγκρότηση του λόγου των επιστημών (constitution of disciplinary discourse), καθεστώτα γνώσης (regimes of knowledge), ιδρυματικές πρακτικές λόγου (institutional discursive practices)
Deleuze & Guattari ρίζωμα (rhizome), γίνεσθαι (becoming)
Lacan το ασυνείδητο δομημένο ως γλώσσα
Φεμινισμός «τρίτο κύμα» (Judith Butler), το φύλο ως κατασκευή του λόγου (gender as discursive construction)

Απόσπασμα 1

- 01 **Ερευνητής.** Ναι. Γιατί υπάρχει τόσο, υπάρχει
02 τέτοιο μεγάλο χάσμα ανάμεσα στους, ε, Maori και τους Pakeha
03 σε σχέση με τη σχολική επίδοση, παρά το ότι μικραίνει,
04 ώστε να συναντά κανείς πολύ λίγους Maori στο πανεπιστήμιο ή
05 στα τεχνικά κολλέγια και τα λοιπά. Γιατί;
- 06 **Pratt.** Δεν έχουν να πληρώσουν τις τις περισσότερες φορές
07 Χα, χα
- 08 **Ερευνητής.** Ή ας πούμε από την έβδομη κιόλας τάξη
09 στο σχολείο. Γιατί νομίζεις, τι είναι αυτό που το προκαλεί
10 αυτό;
- 11 **Pratt.** Α λοιπόν, προσπαθούν να χωρέσουν σε κάτι
12 όπου δεν (.) ανήκουν. Εμείς το
13 βρίσκουμε πολύ πιο εύκολο για τι είναι μέσα μας, γιατί
14 δικοί μας είναι αυτοί που στήνουν τις εξετάσεις σύμφωνα με
15 τις δικές τους προδιαγραφές από την αρχή, αλλά οι Maori,
16 οι μεγαλύτεροι από τους Maori δεν είναι αυτοί που
17 στήνουν τις εξετάσεις για αυτούς, κι έτσι υποθέτω
18 και όλα, σκέφτονται για τα πράγματα διαφορετικά και
19 αυτό βγαίνει. Και βέβαια έχουν μεγαλύτερη δυσκολία
20 να εκφραστούν στα Αγγλικά (ναι) κι έτσι υποθέτω αυτό πρέπει να είναι
21 μεγάλο μειονέκτημα.
- 22 **Ερευνητής.** Ναι. Ποια είναι η γνώμη σου σχετικά με
23 τη θετική διάκριση, με την έννοια ας πούμε
24 να κρατιούνται θέσεις στο πανεπιστήμιο για Maori
25 φοιτητές, ε, ή αν και ένας Pakeha και ένας Maori έχουν
26 τα προσόντα, να προτιμηθεί ο Maori;
- 27 Νομίζεις ότι αυτού του είδους οι κινήσεις είναι δικαιολογημένες
28 κινήσεις;
- 29 **Pratt.** Δε νομίζω, όχι. Επειδή, ενώ μπορεί να ακούγονται
30 όλα πολύ καλά, το μόνο που πρόκειται να προκαλέσουν είναι μεγαλύτερη (.)
31 δυσαρμονία. Εννοώ, αυτό σημαίνει ότι οι Pakeha
32 θα αναστατωθούν επειδή, εννοώ, ότι
33 αυτό το άτομο που θα μείνει απέξω θα τρελαθεί.
34 Και δεν ξέρω, δεν το νομίζω. Νομίζω ότι μόνο
35 όποιος φτάνει στην κορυφή θα πρέπει να μπει.

(από: Potter, J. & Wetherell, M. (1989) Fragmented ideologies: Accounts of educational failure and positive discrimination. *Text*, 9(2), 175-190. Μετφρ. Θ. Κωνσταντινίδου.)

Edwards & Potter (1992) *Discursive psychology*

Αξιώσεις που προκύπτουν από την ένταξη των ομιλητών/τριών σε κατηγορίες. Η αλήθεια μιας έκθεσης γεγονότων συχνά βασίζεται στις κατηγορίες στις οποίες εντάσσονται οι ομιλητές/τριες ως μέλη. Η ένταξη σε μια κατηγορία δημιουργεί προσδοκίες για τη συγκεκριμένη γνώση που έχουν τα άτομα που εντάσσονται σ' αυτή. Σύμφωνα με το Sacks (1992), η ένταξη σε κατηγορίες επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων για τα μέλη των κατηγοριών, καθώς με την κατηγοριοποίηση χρησιμοποιείται η κοινωνική γνώση που είναι αποθηκευμένη στις κατηγορίες.

Ζωηρή περιγραφή. Με τη χρήση της ζωηρής περιγραφής, πλούσιας σε λεπτομέρειες, δημιουργείται η εντύπωση μιας αντιληπτικής αναβίωσης, δείχνοντας έτσι ότι ο/η ομιλητής/τρια έχει ιδιαίτερες ικανότητες παρατήρησης. Χρησιμοποιείται, επίσης, όταν γίνεται αναφορά σε αμφιλεγόμενα συμβάντα. Περίπτωση τέτοιας περιγραφής αποτελεί η ανάκληση επί λέξει όσων ειπώθηκαν σε προηγούμενες περιστάσεις επικοινωνίας.

Αφήγηση. Η αφήγηση συνδέεται με τη ζωηρή περιγραφή αλλά το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της είναι ότι ενισχύει την αληθοφάνεια της περιγραφής συμβάντων σε χρονική ακολουθία, παρουσιάζοντας τα συμβάντα ως αναμενόμενα, ακόμα και αναγκαία. Όμως, μπορεί και να ενισχύσει τη δυνατότητα άρνησης των συμβάντων. Η αφήγηση δίνει την ευκαιρία στους/στις ομιλητές/τριες για ανάμειξη της μνήμης με την απόδοση αιτία/ευθύνης ή για την περιγραφή συμβάντων και την αιτιώδη εξήγησή τους.

Συστηματική ασάφεια. Αντίθετα από τη ζωηρή περιγραφή και την αφήγηση, η συστηματική ασάφεια χρησιμοποιείται, έτσι ώστε οι συνομιλητές/τριες να μη μπορούν να υποσκάψουν εύκολα μια εκδοχή, αφού έχουν στη διάθεσή τους τα στοιχεία εκείνα που τους επιτρέπουν να εξάγουν μόνον ορισμένα συμπεράσματα. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί η χρήση ιδιωματικών εκφράσεων.

Εμπειριστική επεξήγηση. Η εμπειριστική επεξήγηση αποτελεί «ρεπερτόριο» των επιστημονικών κειμένων (βλ. Gilbert & Mulkay, 1984 και δεύτερο κεφάλαιο, 2.3.1.) και χρησιμοποιείται για την παρουσίαση των ίδιων των συμβάντων ως φορέων δράσης, εξαλείφοντας τελείως την παρέμβαση του/της παρατηρητή/τριας ή περιορίζοντας τον/την σε έναν παθητικό ρόλο.

Ρητορική του επιχειρήματος. Η χρήση της λογικής, συλλογισμών και άλλων τύπων επιχειρημάτων παρέχει την ασφάλεια της ορθολογικότητας και παρουσιάζει μια εκδοχή ως εξωτερική προς τον/την ομιλητή/τρια που την υποστηρίζει. Έτσι, η εξαγωγή συμπερασμάτων φαίνεται να απαιτείται από τα ίδια τα συμβάντα ή τις πράξεις και όχι ότι επιδιώκεται από τον/την ομιλητή/τρια.

Ακραίες διατυπώσεις. Με τη χρήση ακραίων διατυπώσεων (Pomeranz, 1986), μια εκδοχή γίνεται πιο πειστική ότι μια πράξη δεν αποτελεί εξαίρεση, βασισμένη σε ακραίες αξιολογικές κρίσεις (χαρακτηριστικές στις διατυπώσεις αυτές είναι οι λέξεις «πάντα», «ποτέ», «όλου», «κανείς»).

Συναίνεση και επιβεβαίωση. Η συναίνεση και η επιβεβαίωση εξασφαλίζουν τη γεγονικότητα μιας εκδοχής με την επίκληση της συμφωνίας μεταξύ μαρτύρων ή της συγκατάθεσης ανεξάρτητων παρατηρητών (βλ. Smith, 1978).

Λίστες και αντιπαραβολές. Χρησιμοποιώντας λίστες, ιδίως τριμερείς λίστες, μια εκδοχή παρουσιάζεται ως πλήρης ή αντιπροσωπευτική. Με τη χρήση αντιπαραβολών, εξασφαλίζεται η γεγονικότητα της εκδοχής που υποστηρίζει ένας/μία ομιλητής/τρια απέναντι σε εναλλακτικές εκδοχές που απειλούν να την υποσκάψουν (για την κατασκευή της γεγονικότητας βλ. και Almeida, 1992, Essed, 1988, Potter, 1996β, Smith, 1974, Wooffitt, 1992). (Edwards & Potter, 1992, σ. 160-163, τροποποιημένο).

Απόσπασμα 1

- 15 B: Και ε δεν είναι σχετικά νέα; Μόνο στα πενήντα της;
- 16 A: Ναι, μχμ
- 17 B: Αχ, κρίμα.
- 18 A: Και δεν πήγε καλά.
- 19 (1.0)
- 20 A: Αλλά, ε-
- 21 B: Η εγχείρηση, εννοώ.
- 22 A: Δεν-
- 23 B: Δεν είναι αυτή που -νομίζω άκουσα γι αυτό- η νύφη της μου το είπε- Δεν έπαιζε γκολφ
- 24 [στη Λέσχη;
- 25 A: [Ναι, αυτή, αυτή είναι
- 26 B: -και έπαθε ανεύρυσμα.
- 27 A: Ναι
- 28 B: -ξαφνικά.
- 29 A: Μχμ
- 30 B: Στην αρχή νόμισαν ότι τη χτύπησε μπάλα του γκολφ ή μπαστούνι ή κάτι άλλο, αλλά δεν ήταν αυτό.
- 31 A: [Μχμ
- 32 B: [Ήταν αιμορραγικό ανεύρυσμα, και ε-δεν ήθελαν τον Λ. (ως γιατρό) στο Μ. (νοσοκομείο). Την πήγαν
- 33 στο Πανεπιστημιακό.
- 34 A: Ναι. Μχμ.
- 35 B: Και της- της άφησε σχετικά μόνιμη ζημιά νομίζω.
- 36 A: Απ' ό,τι φαίνεται. Μμ ακόμα ελπίζει (ο γιατρός).

[από: Pomeranz, 1984, στο Edwards & Potter (1992) *Discursive psychology*. London: Sage, σ. 124, μετφρ. Θάλεια Κωνσταντινίδου]

Απόσπασμα 1

Δάσκαλος: Πρέπει να τα βρω με τον εαυτό μου σχετικά με το τι θα πρέπει να κάνει ένα παιδί, για παράδειγμα, στα μαθηματικά. Βέβαια νιώθω ότι τα παιδιά θα πρέπει κατά το δυνατό να ακολουθούν τα δικά τους ενδιαφέροντα και να μην τα κατευθύνεις συνεχώς, αλλά και πάλι... Νιώθω πίεση από... Πραγματικά δεν ξέρω πώς να το εξηγήσω, αλλά υπάρχει κάτι μέσα σου που ανέπτυξες με τα χρόνια που λέει ότι τα παιδιά θα πρέπει να κάνουν αυτό... Κι όμως δε μπορώ να δεχτώ, για παράδειγμα, ότι από τότε που είμαι εδώ ενοχλήθηκα που μερικά παιδιά στην τετάρτη τάξη δεν προχώρησαν τόσο όσο, ας πούμε, άλλα λιγότερο ικανά παιδιά στη δευτέρα τάξη στα μαθηματικά τους, επειδή προφανώς τα ενθάρρυνες να ασχοληθούν με τα δικά τους ενδιαφέροντα. Αλλά ακόμα νιώθω ότι πρέπει κάπως να τα πιέσω να προχωρήσουν στα μαθηματικά τους.

Απόσπασμα 2

Δασκάλα: Τώρα δεν είχε ρολόι/ (κουνάει το κρεμαστό της)
αλλά είχε πάνω του κάτι που
ήταν ένα πολύ καλό χρονόμετρο που
μπορούσε να χρησιμοποιήσει άμεσα/ (χτυπάει τα δάχτυλά της στο
«άμεσα» και κοιτάζει τους μαθητές σα να θέτει μια ερώτηση ή να
περιμένει μια απάντηση)

Κι εσείς το έχετε. Κι εγώ το έχω.

Τι είναι;// Τι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε
για να μετρήσουμε παλμούς; Τι έχετε κι εσείς;// (χτυπάει ελαφρά το χέρι
της στο τραπέζι, κοιτάζει προς μια ομάδα μαθητών που χαμογελούν και
μαζεύονται)

Μπορείτε να το αισθανθείτε εδώ. (βάζει τα δάχτυλό της στον καρπό της)

Μαθητές: Σφυγμό. (σχεδόν με μια φωνή)

Δασκάλα: Σφυγμό. Δείτε αν μπορείτε όλοι
να τον βρείτε. (όλοι μιμούνται τη δασκάλα βρίσκοντας το σφυγμό τους)

[από: Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton D. & Radley, A. (1988) *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. London: Sage, σσ. 50-51, μετφρ. Θάλεια Κωνσταντινίδου]

Parker (1992) *Discourse dynamics*

Ένας λόγος υλοποιείται σε κείμενα. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό μπορούμε να ξεκινήσουμε την ανάλυση ανεξάρτητα από οποιαδήποτε άποψη σχετικά με τη φύση της πραγματικότητας (κειμενικής ή εξωκειμενικής) και από τον/τη συγγραφέα του κειμένου. Στόχος είναι η διερεύνηση συνδηλώσεων και υπαινιγμών που τα κείμενα (προφορικός ή γραπτός λόγος) έμμεσα επικαλούνται.

Ένας λόγος είναι σχετικός με αντικείμενα. Θεωρώντας τον λόγο ως πρακτική αναπαράστασης, διερευνούμε τις διαδικασίες αντικειμενοποίησης, δηλαδή πώς τα αντικείμενα κατασκευάζονται με τη χρήση του λόγου και προσεγγίζουμε τον ίδιο τον λόγο ως αντικείμενο.

Ένας λόγος περιέχει υποκείμενα. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, διερευνούμε τις διαδικασίες παραγωγής υποκειμένων όπως τις προσεγγίζει ο Harré (1979) ως συγκρότηση του εαυτού, είτε ο Althusser (1984) ως έγκληση υποκειμένων, είτε ο Foucault (1975, 1976) ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των εξουσιαστικών τεχνολογιών της επιτήρησης και της εξομολόγησης, έτσι ώστε να διαπιστώσουμε ποιοι τύποι ατόμων παράγονται από τη χρήση ενός συγκεκριμένου λόγου και να διατυπώσουμε υποθέσεις σχετικά με ποια δικαιώματα λόγου έχουν τα άτομα στο πλαίσιο αυτού του συγκεκριμένου λόγου.

Ένας λόγος είναι ένα συνεκτικό σύστημα νοημάτων. Το κριτήριο αυτό δίνει προτεραιότητα στη μελέτη του περιεχομένου του λόγου, στην ανίχνευση θεμάτων. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, επιδιώκουμε να χαρτογραφήσουμε την εικόνα του κόσμου που παρουσιάζει ένας λόγος, χρησιμοποιώντας τη γνώση του ευρύτερου πολιτιστικού πλαισίου απ' όπου προέρχεται ο συγκεκριμένος λόγος, και να ανιχνεύσουμε ποιες θα ήταν οι αντιρρήσεις ενός κειμένου που χρησιμοποιεί τον λόγο αυτό σχετικά με την ορολογία.

Ένας λόγος αναφέρεται σε άλλους λόγους. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, οι λόγοι που χρησιμοποιούνται σε ένα κείμενο ενσωματώνουν, συνεπάγονται και προϋποθέτουν άλλους λόγους. Με την ανίχνευση αντιφάσεων στο πλαίσιο ενός λόγου θέτουμε ερωτήματα σχετικά με το ποιοι άλλοι λόγοι ενεργοποιούνται, έτσι ώστε να κατανοήσουμε τη σχέση μεταξύ των διαφορετικών λόγων.

Ένας λόγος στοχάζεται πάνω στο δικό του τρόπο ομιλίας. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, είναι δυνατό να βρούμε περιπτώσεις όπου οι χρησιμοποιούμενοι όροι σχολιάζονται στο ίδιο το κείμενο. Η μελέτη των γλωσσικών μηχανισμών με τους οποίους παρουσιάζεται αυτός ο αναστοχασμός μπορεί να συνδεθεί με την ανίχνευση κρυφών νοημάτων ή λανθάνοντων θεμάτων (κατά ανάλογο τρόπο με αυτόν των Billig κ.ά., 1988). Εδώ, συμπεριλαμβάνεται και ο στοχασμός πάνω στους όρους που επιλέγει ο/η αναλυτής/τρια για να περιγράψει έναν λόγο, η χρήση των οποίων σχετίζεται με τις ηθικές/πολιτικές επιλογές του/της.

Ένας λόγος είναι ιστορικά τοποθετημένος. Στο πλαίσιο αυτό, μελετούμε πώς και πού εμφανίστηκαν συγκεκριμένοι λόγοι καθώς και πώς άλλαξαν. Επίσης, μελετούμε μέσω ποιων τύπων κειμένων αυτοί οι λόγοι κυριάρχησαν.

Οι λόγοι στηρίζουν θεσμούς. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, στόχος της ανάλυσης των πρακτικών του λόγου είναι ο εντοπισμός των θεσμών που αυτές αναπαράγουν αλλά και επιδιώκουν να ανατρέψουν.

Οι λόγοι αναπαράγουν σχέσεις εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό, έχοντας συνδέσει τις πρακτικές του λόγου με θεσμούς και θεωρώντας ότι οι θεσμοί δομούνται γύρω από σχέσεις εξουσίας τις οποίες αναπαράγουν, μπορούμε να συνδέσουμε τον λόγο με την εξουσία και να μελετήσουμε ποιες κατηγορίες ατόμων κερδίζουν και ποιες χάνουν από τη χρήση ενός λόγου, ποιος θεσμός θα ενίσχυε τη χρήση ενός λόγου και ποιος θα επιδίωκε να τον διαλύσει (περιλαμβάνοντας έτσι και τη μελέτη της αντίστασης με τη χρήση του λόγου).

Οι λόγοι έχουν ιδεολογικές συνέπειες. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, θεωρώντας την ιδεολογία ως μια περιγραφή σχέσεων και συνεπειών που εμφανίζονται σε έναν συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, μπορούμε να μελετήσουμε “πώς ένα λόγος συνδέεται με άλλους λόγους που επικυρώνουν την καταπίεση” (Parker, 1992, σ. 6-20, τροποποιημένο).

Απόσπασμα 3

Εκπαιδευτικός: Εγώ έχω τρίτη τάξη, είναι μία τάξη που την πήρα φέτος, δηλαδή δεν τα πήρα τα παιδιά από πρώτη τάξη και το 50% των παιδιών μου, 15 παιδιά, τώρα έχω 14, το ένα έφυγε, είναι παιδιά παλιννοστούντων ή από Αλβανία, δηλαδή το 50% της τάξης μου είναι τέτοια παιδιά. Ε..., έχω 2 κορίτσια τα οποία έχουν έρθει από Αλβανία σε ηλικία 4-5 ετών περίπου, ε, τώρα βέβαια είπαμε είναι Γ' τάξη. Έχω 2 από Αρμενία, 2 αγόρια, εμ..., έχω κάποιον που ήρθε τώρα από την Αρμενία και δεν ξέρει καθόλου ελληνικά, καθόλου, καθόλου, μου ήρθε πριν από 1 μήνα, μετά τα Χριστούγεννα και έχω πολύ μεγάλο πρόβλημα μ' αυτόν. Ε., επίσης, έχω και κάποιον ο οποίος ήρθε από την περιοχή του Καυκάσου, δεν θυμάμαι, επειδή είναι πολλά και επειδή τα πήρα φέτος τα παιδιά εμ, δεν ξέρω και πάρα πολλά πράγματα. Αυτός έχει προβλήματα συμπεριφοράς, βέβαια γεννήθηκε εδώ, αλλά η μαμά του ήταν έγκυος και έχασε τον πατέρα του στον πόλεμο ή αγνοείται απ' ότι μου είπαν.

Ερευνήτρια: Μάλιστα.

Εκπαιδευτικός: Μεγάλωσε εδώ, αλλά και η μαμά και η γιαγιά δεν μπορούν να τον βοηθήσουν. Δηλαδή, μιλάνε την γλώσσα, τα ρώσικα, αυτά που μιλούσαν. Ε., συνεργάζεται με μένα η γιαγιά, η μαμά μάλλον έχει προβλήματα κι εκείνη, γιατί όπως έμαθα ήταν χρόνια πολλά σε μελαγχολία μετά από αυτό το γεγονός. Δεν μπορεί να βοηθήσει το παιδί, συνεργάζεται με μένα η γιαγιά, έρχεται συνέχεια αλλά δεν μιλάει καλά τα ελληνικά! Το παιδί έχει μια επιθετική συμπεριφορά που μου κάνει εντύπωση, ε., τόσα χρόνια δεν έκαναν τίποτα τώρα τους είπα να συνεργαστούν με ειδικούς, τους έστειλα και στα Κ.Δ.Α.Υ. και αρχίζει κάτι να γίνεται τώρα. Και μιλάω γι' αυτό το παιδί γιατί είναι πανέξυπνο, αλλά έχει προβλήματα συμπεριφοράς, απ' όλη αυτήν την κατάσταση.

Απόσπασμα 4

Μητέρα: [...] Ο Κωστάκης είναι πάρα πολύ φιλότιμος αλλά πολύ ζωηρός, πάρα πολύ. Και εκνευρίζεται, δηλαδή είναι μόνος, συνήθως, μπορεί να παίζει κι αυτό ρόλο ότι μεγαλώνει μόνος και συνέχεια λέει ότι είμαι μόνος και θέλω παιδάκια κι αυτό κι αυτό. Αλλά δεν έχει την όρεξη όπως βλέπω επειδή, προσέχω τώρα ένα παιδί δουλεύω και το βλέπω. Είναι πάρα πολύ έξυπνο και ο δικός μου έξυπνος είναι αλλά βαριέται. Βαριέται, να καθίσουμε να διαβάσουμε και λέει δυο τρεις φορές φτάνει τελειώσε. Άλλο δεν θέλει δηλαδή ν' ασχοληθεί

[...]

αλλά εγώ θυμάμαι πώς εγώ έκανα μαθήματα, πώς η μαμά με έβαζε να κάνω τα μαθήματα και αλλιώς ήτανε. Αλλιώς ήτανε εκεί, εδώ και το σύστημα άλλο. Δυσκολεύομαι κι εγώ επειδή δεν έχω, δεν είναι το λεξικό το δικό μου, φανταστείτε αν θα τελειώνα εδώ το σχολείο, πώς θα ήμουν. Και στη γραμματική είναι πάρα πολύ δύσκολη. Κι εγώ δυσκολεύομαι μαζί του που κάθομαι, τα φυλλάδια και αυτά όμως, αυτές τις λέξεις που τρώει... Η κυρία του, μία κυρία μου έχει πει ότι μπορεί να είναι δυσλεκτικός. Τώρα δεν ξέρω πως καταλαβαίνουν αυτό το πράγμα και κει που ενοχλεί συνέχεια τις κυρίες δεν κάθεται ήσυχα- Το μολύβι, θα κάνει αυτό, δεν προσέχει, αυτό είναι. Κάνουμε στο σπίτι ό,τι θα κάνουμε στο σχολείο πάντα βγαίνει έτσι ότι δεν κάνουμε τίποτα. Γι' αυτό μου είπαν ότι στην Ξάνθη ότι υπάρχει κάποια, κάποιο σχολείο υπεύθυνο

Ερευνήτρια: ένα κέντρο...

Μητέρα: ναι, μήπως θα βοηθήσει κιόλας. Δεν νομίζω να είναι δυσλεξία. Εγώ τώρα δεν ξέρω από αυτά. Αλλά αν θα ήταν δυσλεκτικό παιδί, ας πούμε συνέχεια θα έτρωγε τις λέξεις μόλις το βάζω να διαβάσει και κάθεται γράφει, τα γράφει σωστά. Άμα δεν προσέχει, τρώει μία, ας πούμε μία, ένα γράμμα, άλλο γράμμα. Μόνο, μόνο γρήγορα και να φεύγει. Τι να σας πω. Είναι πολλά να πούμε αυτά, δεν μπορώ για το δικό μου παιδί να πω αλλά θα ήθελα όντως να μιλήσω με ένα ειδικό. Μπορεί να μη το διδάσκω κι εγώ στο σπίτι σωστά, φταίει κι αυτό το πράγμα που τον μαλώνω, το μαλώνω επειδή δεν έχουμε άλλο υπομονή να σας πω την αλήθεια ότι όταν τραβάει [δεν ακούγεται]

Έρευνα στα πλαίσια του ΕΠΕΑΕΚ II (2003-2004): Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών μέσω της συστηματικής εκπαίδευσης των εν ενεργεία εκπαιδευτικών. Επιστημονική Υπεύθυνη: Δ. Σακκά, επίκ. καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.